

Dansk nyeangelisme i det private rum

Tre år af Christine Rønnes liv¹

Finn Aa. Rønne, professor, dr. theol.

Dansk Bibel-Institut og

Fjellhaug International University College – Copenhagen

Leifsgade 33,6., 2300 København S

finn@dbi.edu

Resume:

I artiklen gives der en fremstilling af nyeangelisk kristendom i det private rum, som vi møder det i dagbogsoptegnelserne fra en ung kvinde i 20'erne, Christine Rønne fra Rønne på Bornholm. Det vil ske i en sammenligning med den kristendomsforståelse, som i forskningen er fremdraget af den forkyndelse og skriftlig produktion, som hører til i det offentlige rum, idet der fokuseres på den for nyeangelismen så karakteristiske spænding mellem pietismen og herrnhutismen. Dagbogsoptegnelserne stammer fra de år, hvor Luthersk Mission blev splittet, og det førte til dannelsen af Evangelisk Luthersk Missionsforening, og de formidler et førstehåndsindtryk heraf, samtidig med at de giver et unikt indblik i både de teologiske og psykologiske mekanismer, som gjorde sig gældende.

Keywords:

Pietisme – Herrnhutisme – C.O.Rosenius – Danmark – Bornholm – dagbogsoptegnelser – vækkelsesbevægelse – nyeangelisme – Sverige – Luthersk Mission – Evangelisk Luthersk Missionsforening – Chr. Møller.

¹ Artiklen er tidligere publiceret som fagfællebedømt artikel i Arne Bugge Amundsen (red.), *Vækkelsens rum*, Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 86, (Lund 2020), 191-206. Artiklen er formelt tilpasset *eMissio*, hvilket ses på første side af artiklen.

Indledning

Nyeangelismen kan defineres som den bevægelse i skandinavisk kirkeliv, der er udgået fra den svenske vækkelsesprædikant og forfatter Carl Olof Rosenius (1816-1868).² Den har i Danmark fået sit hovedcenter på Østersø-øen Bornholm, ikke mindst fordi den første nyeangeliske organisation, Luthersk Mission (LM), opstod på Bornholm, og den – sammen med den anden deciderede nyeangeliske organisation, Evangelisk Lutherk Missionsforening (ELM) – i alle år har stået særlig stærkt på øen.³ I denne artikel vil der på en særlig måde blive fokuseret netop på den bornholmske nyeangelisme.

Det er spændende og interessant at læse, hvad fremtrædende personligheder i den nyeangeliske bevægelse har sagt og skrevet i det offentlige rum, ved offentlige arrangementer og i blade og bøger. Og det, de har fremført, er vigtigt materiale, som vi kan bruge, når vi skal beskrive nyeangelismen. For at få et mere fuldstændigt billede er det imidlertid også vigtigt at få beskrevet den nyeangelisme, vi møder i det private rum, hos den enkelte og mand og mand imellem, specielt uden for kredsen af ledere. Så vi også kan få fremstillet historien fra almindelige menighedsmedlemmers synsvinkel og få indblik i de religiøse opfattelser, som gør sig gældende der. Det kan på en særlig måde vise os, hvordan den nyeangeliske kristendom har udfoldet sig i almindelige menneskers hverdag og i relation til det, de har været optaget af der.

Hvis der er tale om forhold forholdsvis tæt på vores egen tid, kan man få et billede af det, vi kan kalde 'græsrodsnyeangelismen', gennem mundtlige kilder i form af interviews med almindelige menige medlemmer af den nyeangeliske bevægelse. Dansk nyeangelisme har imidlertid en mere end 150-årig historie, så hvis vi også vil fokusere på den vigtige periode, hvor bevægelsen tog form, må vi i tillæg til mundtligt materiale også gøre brug af private dagbøger og breve.

Der er i dansk kirkehistorisk forskning en stærk tradition for både at udgive private brevsamlinger og at udnytte dem og – i mindre grad – dagbøger i forskningen, også af vækkelsesbevægelsernes historie.⁴ Det gælder også ved fremstillingen af den danske nyeangelismes historie.⁵ Der har imidlertid hovedsageligt været tale om dagbøger, breve og selvbiografier skrevet af centralt placerede mandlige ledere. Og materialet er primært blevet brugt ved fremstillingen af de kirkehistoriske begivenheder og af den teologi og forkyndelse, som kom til udtryk i det offentlige rum.

² Rønne 2018, 304.

³ Rønne 2018, 310.

⁴ Se f.eks. Nissen 1992.

⁵ Se f.eks. Kaas & Larspers 2010.

I denne artikel vil jeg begrænse fremstillingen til det, vi møder i dagbogsoptegnelser fra en enkelt person, men det drejer sig til gengæld om en person uden for kredsen af mandlige ledere. Der er tale om dagbogen fra en ung kvinde i 20'erne, Christine Rønne fra Rønne på Bornholm.⁶ Hun stod sammen med hele sin familie centralt i den nyeangeliske bevægelse, men ud over arbejdet som søndagsskolelærer havde hun ikke selv tillidsposter i eller var en del af bevægelsens lederskab. Dagbogen indeholder beskrivelser både af hverdagsbegivenheder og af vigtige hændelser i relation til den nyeangeliske bevægelse, samtidig med at hun kommer med mange refleksioner både af personlig, psykologisk art og i form af religiøse og teologiske overvejelser, ofte i relation til centrale temaer i den nyeangeliske teologi. Samtidig stammer Christine Rønnes dagbogsoptegnelser, der strækker sig over en periode på godt 2 år, fra en afgørende periode i den danske nyeangelismes historie, nemlig de år, hvor den nyeangeliske bevægelse oplevede den dybtgående krise, der resulterede i en splittelse, hvor en stor gruppe brød med Luthersk Missionsforening og dannede Evangelisk Luthersk Missionsforening. Dagbogen begynder simpelthen den 1. januar i 1892 – det år, hvor splittelsen ramte Bornholm. Tilmed blev Christine Rønnes nærmeste familie delt i forbindelse med splittelsen, hvor en bror og en søster kom til at tilhøre den nye forening, med broren Hans som formand, mens forældrene og resten af søskendeflokken blev i Luthersk Missionsforening, hvor broren Andreas fik formandsposten. At den søster, som gik over i Evangelisk Luthersk Missionsforening, var min oldemor, tilfører samtidig undersøgelsen et personligt aspekt.

Metodeovervejelser

Dagbogsoptegnelser, som dem jeg anvender i denne artikel, er en særlig type kildemateriale, som giver både udfordringer og muligheder, og derfor er det relevant at indlede med nogle metodeovervejelser. Selvom der som sagt i dansk kirkehistorisk forskning er en stærk tradition for at udnytte private breve og til dels dagbøger i forskningen, er det ikke så ofte, dette ledsages af eksplicite metodiske overvejelser. Vi møder det oftere hos andre historikere.⁷

I det kildekritiske arbejde må vi blandt andet forholde os til spørgsmålene om indre og ydre kontrol, og hvad det betyder for kildens anvendelighed. Her tænkes specielt på, i hvor høj grad forfatteren regner med, at det, som fremføres, bliver læst af andre, og derfor af personlige grunde har

⁶ Christine Rønne er født i 1867 og således 24 år, når hun begynder at skrive dagbogen 1. januar 1892. Tak til Margit Vigilius, Rødovre, for at have givet mig en kopi af hendes mormors dagbogsoptegnelser.

⁷ Se f.eks. Knudsen u.å.

pålagt sig selv en indre kontrol over, hvad der fremføres, medens forventningen om en ydre kontrol på den anden side formodentlig vil gøre forfatteren mere nøje med rigtigheden af det fremførte. Ofte vil dagbogsoptegnelser være kendetegnet af en forholdsvis lille både indre og ydre kontrol – hvilket betyder, at forfatteren på den ene side må formodes at være særlig åben, ærlig og personlig i det, hun giver udtryk for, mens hun på den anden side måske ikke er så nøje med nøjagtigheden i de oplysninger, som gives.

Denne type kildemateriale får en særlig betydning i situationer, hvor offentlige ytringer er underlagt censur eller kan medføre en eller anden form for repressalier – sådan som det f.eks. var tilfældet under den tyske besættelse af Danmark.⁸ Dette kan også – selvfølgelig i meget mindre målestok – være tilfældet i en lille gruppe med et vist socialt konformitetspres og måske også kontrol, sådan som man kan opleve det i religiøse grupperinger som det lokale nyeangeliske fællesskab, Christine Rønne tilhørte. Christine Rønnes dagbogsoptegnelser er således også i den henseende et værdifuldt kildemateriale.

Derudover er en af de store fordele ved anvendelsen af dagbøger som kildemateriale, at de ofte er samtidige i forhold til de historiske begivenheder og forhold, de relaterer til – i modsætning til personlige erindringer, som ellers i andre henseender kan siges at tilhøre samme type kildemateriale.⁹

I forhold til disse metodiske overvejelser kommer Christine Rønne selv med nogle relevante betragtninger:

På dagbogens første side begrundet hun optegnelserne med, at hun har læst andre dagbøger, og det synes hun har været underholdende. Hun vil dog ikke selv skrive, for at andre skal læse det, men for at hun senere i livet kan se, hvordan hun tænkte og følte som yngre. At formålet således ikke bare er at beskrive det, hun oplever, men også at give udtryk for de tanker og følelser, det vækker – uden at andre kommer til at læse det – viser noget af værdien af dette kildemateriale. Alligevel ser det ud til, at hun – i alt fald i starten af dagbogsoptegnelserne – ikke føler sig helt sikker på, at det ikke vil blive læst af andre, og derfor må hun tage sine forholdsregler:

Paa Forsamlingen [mødet i missionshuset] skete noget som i og for sig er uden Betydning men som dog ikke ganske er det for mig og hvis jeg var aldeles vis paa at aldrig nogen

⁸ Se f.eks. overvejelserne i forbindelse med udgivelsen af en brevveksling mellem teologerne K.E. Løgstrup og Hal Koch under besættelsen: Nissen 1992, 7.

⁹ Se f.eks. Zerlang, Andersen & Thomsen 1982.

skulde faa fat i dette Papir og læse det, saa vilde jeg skrive det her, men jeg tør ikke da det er alt for Barnagtigt og ubetydeligt og vil synes latterligt.¹⁰

Det er tydeligt, at Christine har sine vanskeligheder og kampe. I begyndelsen af dagbogsoptegnelserne nøjes hun dog med at give nogle antydninger af, hvad det drejer sig om: ”Hvad der er i Vejen behøver jeg ikke at skrive, for jeg tror aldrig jeg kan glemme hvad jeg har lidt de sidste 5 Aar af Ting som jeg ikke vilde omtale for noget Menneske og dog har min Moder og Søster faaet det at vide.”¹¹ Det er imidlertid, som om hun undervejs glemmer risikoen for, at det skal blive læst af andre, og bliver mere og mere åben og tydelig omkring, hvad det er, hun slås med: Ikke overraskende for en ung, enlig pige midt i tyverne, er det tilsyneladende ikke mindst tanker og følelser omkring forelskelse og ægteskab. Og for Christine Rønne relateres det hele tiden til Gud og til Guds ledelse, således at vi får et unikt indblik i, hvad nyeangelisk kristentro betød for en ung bornholmsk piges dybeste længsler og ønsker i slutningen af 1800-tallet.

Nyeangelisk kristendom – i det offentlige rum

For at kunne præsentere de temaer og tankemønstre, som kommer til udtryk i det private rum i en sammenligning med den kristendomsforståelse, som andre steder er fremdraget af den forkyndelse og skriftlig produktion, som hører til i det offentlige rum, må vi først give en kort fremstilling af sidstnævnte.

Jeg har i anden sammenhæng argumenteret for, at nyeangelismen er kendetegnet af en spænding mellem pietisme og herrnhutisme.¹² Kirkehistorisk set er nyeangelismen opstået i sammenhæng med 1800-tallets kulturelle og samfundsmæssige udvikling i Skandinavien, hvor ikke mindst relationen til de skandinaviske stats- og folkekirkesystemer har haft stor betydning for bevægelsens opkomst, udvikling og identitet. Teologihistorisk – og specielt i relation til soteriologien¹³ – kan man imidlertid både hos C.O.Rosenius og i den nyeangelisme, han er ophav til, se en indflydelse fra pietismen på den ene side og herrnhutismen på den anden. Der findes i nyeangelismens teologi og forkyndelse både pietistiske og herrnhutiske elementer – og ofte en spænding mellem disse.

¹⁰ Christine Rønnes dagbog 6.1.1892, Finn Aa. Rønnes privatarkiv (FAaR).

¹¹ Christine Rønnes dagbog 2.1.1892, FAaR.

¹² Rønne 2018, 300-318. Den følgende fremstilling bygger på denne artikel og dermed på den litteratur, som er nævnt i artiklens bibliografi.

¹³ Læren om frelsen – dens tilvejebringelse og modtagelse.

Pietismen på den ene side er kendetegnet af en vægtlægning på den personlige – i den forstand subjektive – og den erfaringsmæssige side af kristendommen. Man har understreget vigtigheden af, at der sker en personlig tilegnelse af de objektive realiteter, der er det, Kristus har tilvejebragt gennem sit liv, sin død og sin opstandelse. Og den tilegnelse skal ske gennem en sand omvendelse og en levende tro, der medfører en reel forvandling og fornyelse af mennesket med konkrete udslag i det praktiske liv. Troen kan konstateres gennem særlige kendetegn, som man kan spejle sig i og prøve sig på – og også ofte vurdere andre ud fra. Det ser vi også hos Rosenius, hvor forholdet mellem den sande og den falske tro og vigtigheden af selvprøvelse står centralt. Alt dette har givet pietismen et subjektivistisk præg med en udbredt tilbøjelighed til introspektion. Samtidig har det sat et skel ned igennem flokken af døbte kirkemedlemmer mellem de sandt troende, Guds børn, og de uomvendte – hvilket er noget af det, dansk pietisme er blevet særlig kendt for. Hos Rosenius møder vi også i høj grad en konsekvens heraf, som man ofte ser, nemlig at de troende så vidt muligt skal holde sig adskilt fra den uomvendte verden og dens verdslige liv. Og det kobles så endelig sammen med en gennemgående såkaldt *pilgrimstone*, hvor denne verden ses som en jammerdal, vi skal igennem, inden vi når den himmelske salighed, hvor vi har vores egentlige hjem.

På den anden side har vi så herrnhutismen, der – når den har udviklet sig som en reaktion på pietismen – kraftigt har betonet Kristi stedfortrædende straf lidelse som grundlag for menneskets frelse og det bibelske vidnesbyrd som basis for visheden om den personlige delagtighed heri. Som reaktion på pietismens subjektive orientering har man altså vist væk fra mennesket og i stedet fremhævet de objektive realiteter.

Nyeangelisk kristendom – i det private rum

Hvordan udfolder relationen til pietismen og herrnhutismen – og det som kendetegner de to retninger – sig så i det private rum, som det afspejles i Christine Rønnes dagbogsoptegnelser?

Det objektive og det subjektive

Først og fremmest finder vi mange udtryk for spændingen mellem pietismens subjektive og herrnhutismens objektive orientering. Christine søger gang på gang trøst i de objektive realiteter:

Skal ogsaa jeg være med blandt den utallige Skare og lovsynge Lammet? det staar ofte for mig som en Gaade. Men de vare jo der paa Grund af Lammets Blod og fordi de havde

toet sine Klæder i dette. Er det Grunden da er der ogsaa Haab for mig at opnaa Staden, med Gader af Guld og Perleporten, hvor ikke behøves Lys eller Solens Skin thi Gud [...] ¹⁴

På ægte herrnhutisk vis søger hun sin tilflugt til blodet. Det er her, hun finder grunden for sit håb om evig frelse.

Samtidigt forholder hun sig hele tiden til den pietistiske vægtlægning på, at de objektive realiteter fordrer en særlig indre holdning – som hun søger efter hos sig selv: ”O, om vi altid kunde se det saa, ja huske det naar Samvittigheden anklager for Synd og Utroskab.” ¹⁵ Og: ”Jeg vilde ønske jeg altid i Sanhed troede, de Ord denne Text indeholde at Jesus er altid de samme, han forlader endnu blodrøde Synder.” ¹⁶

Der er mange eksempler på en pietistisk introspektion og selvransagelse: ”Synden gaar mig over Hovedet, og en skrækkelig Ligegyldighed gjør sig længer jo mere gældende, og det værste er at jeg bryder mig heller ikke rigtig om, at være det kvit jeg ved ikke hvad Ende det skal tage.” ¹⁷

Dog mærkes, parallelt hermed, spændingen i forhold til det objektive, hvor Christine i sidste ende finder trøst og håb: ”’Bi efter Herren vær frimodig og han skal styrke dit Hjærte, ja bi efter Herren.’ Saaledes siger hans eget Ord, men jeg er ikke vis paa om jeg forstaar det ret, godt dog at det staar der. Men næsten bedre at der ogsaa staar: ’Herren lod alle vore Misgjerninger møde Ham.’” ¹⁸

Vi får også gennem dagbogsoptegnelserne et indblik i, hvordan netop denne spænding mellem det subjektive og det objektive har gjort sig gældende gennem samtaler og forkyndelse i disse år, hvor en udpræget herrnhutisk orienteret gruppe skilte sig ud fra den mere pietistiske Luthersk Missionsforening og dannede Evangelisk Luthersk Missionsforening. Christine citerer et bibelvers: ”Den som forlader sig paa Herren skal ikke beskæmmes.” ¹⁹ Det oplever hun åbenbart som et krav om en bestemt subjektiv holdning: ”O, jeg kunde ønske at have saadan Tillid, før har jeg haft den, men jeg ved ikke hvordan det er nu.” ²⁰ Og det har åbenbart sammenhæng med en tilgang, som hendes bror Andreas har givet udtryk for: ”Andreas siger lige nu at der staar et Sted i Herrens Ord: ’Ve dem som fortvivler paa Herren.’ Det er forskrækkeligt, maa Gud bevare mig, og give mig igjen Naade til at gaa til Ham med alt, og virkelig have Tillid til Ham og hans Ord.” ²¹

¹⁴ Christine Rønnes dagbog 7.1.1892, FAaR.

¹⁵ Christine Rønnes dagbog 2.1.1892, FAaR.

¹⁶ Christine Rønnes dagbog 19.9.1892, FAaR.

¹⁷ Christine Rønnes dagbog 5.2.1892, FAaR.

¹⁸ Christine Rønnes dagbog 19.2.1892, FAaR.

¹⁹ Christine Rønnes dagbog 5.3.1892, FAaR.

²⁰ Christine Rønnes dagbog 5.3.1892, FAaR.

²¹ Christine Rønnes dagbog 5.3.1892, FAaR.

Ellers er det bemærkelsesværdigt, hvor fremtrædende de pietistiske træk er i den hverdag, hvor den nyeangeliske kristendomsforståelse udleves:

Pietistiske holdninger

Først møder vi et typisk pietistisk anliggende hos Christine, der dog udfordres af en mere herrnhutisk vægtlægning, hvorved den nyeangeliske spænding mellem det herrnhutiske og det pietistiske igen kommer til udtryk: En bekendt er død og – ud fra Christines vurdering – ”gaaet salig hjem til Gud.”

Det bekræftedes paa hende at de sidste skulle blive de første. Hvis det skulde gaaet efter min Beregning skulde hun havt en haard Kamp før hun turde tro Naade, (jeg synes hun har altid været udpræget letsindig og foragtet Gud og hans Ord) I Stedet modtog hun enfoldig som et Barn Ordet om Forladelse og Fred, og man har det visse Haab at hun nu er evigt hjemme hos Herren, Guds Trofasthed og Naade til Ære.²²

Man mærker hos Christine en pietistisk frygt for, at man for tidligt tror nåden uden den nødvendige bodskamp, men det udfordres i den aktuelle situation af et tilfælde, hvor en person på herrnhutisk vis er kommet, som hun er, og umiddelbart har taget imod Guds tilgivelse og nåde.

I andre situationer spejdes der efter kendetegn på, om en person, hun møder, har en levende tro. Uden at det dog specificeres, hvilke kendetegn det drejer sig om. Det inddrages i overvejelserne omkring en potentiel ægteskabskandidat: ”Jeg kunde ønske at vide mere om ham end hans Navn, men foreløbig maa jeg opgive det. Naar vi sang og læste Guds Ord, saa det ud som han var med jeg tror han er et Guds Barn.”²³ Og det bruges i vurderingen af forkynderne: ”Det forekommer mig som Prædikanten selv har lært at ikke kunne undvære denne Naade og det gjør et godt Indtryk paa Tilhørerne.”²⁴

Det pietistiske skel

Også pietismens skarpe skel og afstandtagen i forhold til den uomvendte verden og dens verdslige liv ses tydeligt hos Christine Rønne, og vi får et klart indtryk både af de konsekvenser, det fik, og de følelser det var forbundet med. På et tidspunkt tager hun imod en invitation til fødselsdags- og dåbsfest hos sin arbejdsgiver – og kommer dagen efter med følgende refleksion:

²² Christine Rønnes dagbog 23.5.1892, FAaR.

²³ Christine Rønnes dagbog 10.8.1892, FAaR.

²⁴ Christine Rønnes dagbog 2.1.1892, FAaR.

I Dag ønsker jeg at jeg ikke havde været der, men jeg syntes ikke at kunne andet dog havde det maaske været bedre om jeg havde sagt Nej. [...] De spillede og sang meget, samt vrøvlede og legede. ”Der er ikke Guds frygt for deres Øjne” var passende for Selskabet. Tilsidst da vi gik hjem, spøjte de og lo højt i Gaderne og rullede Markiser ned for Andersens. Mogensens skulde gaaet forbi mit Hjem for at jeg kunde faa Følge men da de fik travlt med at rulle Markiser ned samt raabe og le gik jeg fra dem paa Torvet alene hjem. I øvrigt har jeg nok at bebrejde mig mens vi var ude hos Ahlstrands for stilletien og tildels deltagen i deres Lystighed at jeg ikke behøvede være med efter paa Hjemrejsen. Fk. Olsen fortalte i Dag Frk. Hammer om Markiserne og Fk H. sagde til mig: ”Og de var med paa det Fk. Rønne?” som om hun vilde sige: ”De som kalder dem bedre end os, er maaske ikke bedre naar ingen ser det.” Da var jeg glad at kunde sige ”nej jeg gik hjem.” Nej det er ikke morsomt for en Kristen at være i verdslige Selskaber, de lægger an paa at være elskværdige for om muligt at lokke en med og derved finde en Undskyldning for egen Gudsforladthed, og om de saa lykkes dem at faa en til om ikke lige at deltage i grov Ugudelighed, saa dog at se nogenlunde tilfreds ud i deres Selskab, da bagefter gøre Nar ad ens Gudfrygtighed.²⁵

Det er værd at bemærke, at hun egentlig ikke har noget at indvende imod, at hun skulle være bedre end de andre. Derimod er hun glad for, at det faktisk også kom til udtryk i det aktuelle tilfælde. Det er også bemærkelsesværdigt, at det, hun har været med til, betegnes som ”grov ugudelighed.” Stærkere kan modsætningen til den omgivne verden næsten ikke udtrykkes.

Det pietistiske verdensbillede

Samtidig mærker man, hvordan pietismens verdensbillede i den unge Christines sind skaber brydninger mellem ideal og virkelighed.

Mod slutningen af dagbogsoptegnelserne er det, som om hun har resigneret i forhold til at finde sig en ægtefælle, og hun lader det bero på Guds forsyn – i et håb om at ”Gud skulde hjælpe engang naar hans Time kom.”²⁶ Men det er alligevel ikke så enkelt for hende, fordi hun jo har drømme og dybe følelser, som hun ikke bare kan lægge til side. Hun relaterer så samtidig sin situation til den pietistiske *pilgrimstone*, som er beskrevet ovenfor, og da er det, at vi mærker spændingen mellem

²⁵ Christine Rønnes dagbog 23.5.1892, FAaR.

²⁶ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

ideal og virkelighed: Der er noget, som ”pludselig faar Hjærtet til at banke stærkere i glad Forventning.”²⁷ Hun mærker til stadighed ”en Anelse og Længsel efter nogen ukendt Lykke.”²⁸ Den virkelighed sættes så i forhold til det pietistiske ideal: ”da jeg dog ved her findes ingen Lykke paa Jorden.”²⁹

”Jeg [...] ved her findes ingen Lykke paa Jorden [...] her [er] jo ingen lykke at søge eller vente,” siger Christine.³⁰ Konsekvensen er, at en længsel efter og en lyst til at opleve lykke må være en fristelse til noget ondt. Hun mærker ”en besynderlig dragende lokkende Lyst som jeg ikke begriber hvad er. Jeg synes ikke det er Lyst til at more mig i Verden eller i det hele komme ud omkring, nej jeg forstaar mig ikke selv. Formentlig er det ikke noget godt, det maa vel alligevel være en Fristelse, da her jo ingen Lykke er at søge eller vente.”³¹

Mange steder giver hun så til gengæld udtryk for det, som modsat venter: ”Dette Jordeliv er dog kun kortvarigt og siden for Guds Børn en evig Herlighed. Vi ere jo dog kun Gæster og Fremmede hernede og søger et bedre Fædrenejhem det himmelske.”³² Det er et meget stærkt udtryk for, hvordan den pietistiske pilgrimstone har udfoldet sig hos den enkelte, i det private rum. Samtidig med at den netop også her udfordres af længsler og ønsker i en ung piges sind.

Nyeangelisk vækkelse og folkekirken

Når det gælder nyeangelismens kirkehistoriske udvikling, er det i øvrigt værd at lægge mærke til, at forholdet til den lokale folkekirke ikke nævnes nogen steder i dagbogsoptegnelserne. Alt det menighedsliv, som omtales, udfolder sig på *Salen*, som er betegnelsen for det lokale missionshus, og ofte beskrives det, der foregår, som *forsamling*. I hverdagen, på græsrodsplan, er der altså hverken megen bevidsthed om eller praktisk relation til den folkekirkekontekst, som ellers kirkehistorisk har haft stor betydning for nyeangelismens opkomst og udvikling.

Splittelsen af den nyeangeliske bevægelse – i det offentlige rum

²⁷ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

²⁸ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

²⁹ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

³⁰ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

³¹ Christine Rønnes dagbog 19.1.1894, FAaR.

³² Christine Rønnes dagbog 7.1.1892, FAaR.

Splittelsen, der førte til to forskellige nyeangeliske organisationer, Luthersk Missionsforening og Evangelisk Luthersk Missionsforening, er indtil for nylig næsten udelukkende blevet fremstillet som led i de to organisationers egen historieskrivning. Det har resulteret i to meget forskellige og til dels modstridende fremstillinger af historien, idet de historiske narrativer samtidig har fungeret som et led i organisationernes identitetsdannelse. Der er imidlertid for nylig udgivet to artikler af henholdsvis Flemming Kofod-Svendsen og Ebbe Kaas, som ud fra en mere objektiv tilgang fokuserer netop på splittelsen af den danske nyeangelisme.³³

Krisen og den splittelse, den resulterede i, hænger sammen med den spænding mellem en pietistisk subjektiv og en herrnhutisk mere objektiv orientering, som vi har set kendetegner den nyeangeliske bevægelse. Nyeangelismen var kommet til Danmark, da Luthersk Missionsforenings stifter, Chr. Møller, og andre – ikke mindst som følge af en påvirkning fra C.O.Rosenius – i et stærkt pietistisk vækkelsesmiljø på herrnhutisk vis begyndte at fremhæve, hvordan alt det, som de opfattede, at den pietistiske bods- og vækkelsesforkyndelse krævede, for at de kunne kalde sig et Guds barn, allerede er bragt i orden i kraft af det blod, som flød ved Jesu lidelse og død. Efter nogle år oplevede Chr. Møller og andre ledere i Luthersk Missionsforening, at denne vægtlægning på ”det allerede fuldbyrdede” kunne føre til sløvhed og ligegyldighed. Midlet mod dette skulle efter deres opfattelse være et tillæg til den rosenianske forkyndelse på 3 områder: 1. En ny tale om Helligåndens nådegaver, især helbredelse ved tro og bøn. 2. En eskatologisk forkyndelse med inddragelse af Tusindårsriget og fremhævelse af folket Israels plads og betydning. 3. En helliggørelsesforkyndelse, der under påvirkning fra den angelsaksiske *Holiness-movement* fremhævede det genfødte menneskes egen rolle i en markant og konstaterbar helliggørelse – i stedet for det fokus på den kristnes fortsatte syndighed og Guds virke i helliggørelsen gennem evangeliets forkyndelse, som var typisk for den rosenianske forkyndelse. Dertil kommer en omvendelsesforkyndelse, der lagde vægt på menneskets egen betydning og afgørelse. Alt dette opfattede mange som en tilbagevenden til en pietistisk *loviskhed*, og reaktionerne førte til en dybtgående krise op igennem 1880’erne, der resulterede i en splittelse af Luthersk Missionsforening – i København i 1889, i Jylland i 1891 og endelig på Bornholm i 1892 – og dannelsen af Evangelisk Luthersk Missionsforening.

Meget tyder på, at krisen og den efterfølgende splittelse var en af hovedårsagerne til, at væksten i den nyeangeliske bevægelse i Danmark stagnerede netop i de år, hvor den indremissionske vækkelse

³³ Flemming Kofod-Svendsen 2020 og Ebbe Kaas 2020. Fremstillingen af splittelsen, som den kom til udtryk i det offentlige rum, er primært baseret på disse to artikler.

voksende sig stor, så den op igennem det 20. århundrede har været langt den største *missionske* vækkelsesbevægelse, som den nyeangeliske bevægelse er kommet til at stå i skyggen af.

Splittelsen af den nyeangeliske bevægelse – i det private rum

Dagbogsoptegnelserne bekræfter mange steder de fakta omkring splittelsen, som de nævnte artikler har fremdraget af andre kilder, samtidig med at dagbogen tilføjer nye aspekter – især når det gælder konsekvenserne for menigmand. Og frem for alt bidrager Christine Rønne flere steder med en værdifuld teologisk – og psykologisk – vurdering af forholdene.

Stridens hovedpersoner og mekanismer

En nordmand bosiddende på Sjælland, Martinius Svaabæk (1864–1936), var en af Chr. Møllers allierede under konflikten. Da han samtidig var endnu mere markant i fremstillingen af de temaer, som stod centralt i striden, blev han særlig kontroversiel og var faktisk også inden selve splittelsen udelukket fra flere missionshuse i Jylland. Derfor var der også modstand imod, at han skulle komme til Rønne og tale ved en række møder i januar 1892. Oppositionsgruppen boykottede ham: ”Der var ingen fra det andet Parti.”³⁴ Christine var da også negativt indstillet, men blev positivt overrasket:

Det forekommer mig som han er helt forandret. Da her i længere Tid har været Tale om at han skulde komme, er der flere som har udtalt sig misbilligende om hans Prædiken og ment at han prædikede ikke Evangelium. Saaledes har det ogsaa staaet for mig. Vi [...] vare derfor enige i at ønske han ikke vilde komme her, saa meget mere som den almindelige Stemning var imod ham. Et helt andet Indtryk fik jeg af ham i Aften.³⁵

Samtidig får vi her beskrevet stridens kerne: Møller, Svaabæk og andre bliver beskyldt for ikke at prædike evangeliet.

Næste aften var Christine knapt så positiv, men udviser alligevel en bemærkelsesværdig tolerance, som kan være en del af forklaringen på, at hun ikke hører til oppositionsgruppen: ”I Aften holdt Svaabæk Forsamling paa den store Sal. Jeg synes ikke saa godt om ham nu, men det har jo mindre at betyde, kunde han blot være til Gavn for nogen.”³⁶

³⁴ Christine Rønnes dagbog 4.1.1892, FAaR.

³⁵ Christine Rønnes dagbog 2.1.1892, FAaR.

³⁶ Christine Rønnes dagbog 6.1.1892, FAaR.

Efter et andet møde med Svaabæk afslører hun nogle af stridens mekanismer, samtidig med at hun kommer med en selvstændig teologisk vurdering:

I Gaar Formiddag talte Svaabæk om at forlade sig paa Herren. Jeg har hørt Folk sige de syntes ikke om den Tale for ”At forlade sig paa Gud er ikke noget man kan tage sig selv.” Hvorvidt det var Svaabæks Mening, ved jeg ikke, men synes dog Sagen er værd at betænke, thi naar Gud selv opfordrer os til at forlade sig paa ham ja ligefrem bebrejder og straffer fordi vi ikke gjøre det, da maa det jo være hans alvorlige Mening at sørge for os i et og alt. O, om jeg altid kunde tro at han virkelig bryder sig om mine Sager.³⁷

Når en person først er blevet beskyldt for ikke at prædike evangeliet, bliver alt det, vedkommende siger – med rette eller urette – tolket i lyset heraf. Og det bidrager til at uddybe striden: En opfordring til at forlade sig på Gud bliver da (automatisk) opfattet som lovisk, formodentlig begrundet i at en ret evangelisk forkyndelse vil tage udgangspunkt i, at vi intet kan selv – altså heller ikke gøre det at forlade os på Gud, og at alt derfor skyldes Gud. Christine vurderer det så i lyset af forskellige bibelske tanker, hvor et sådant udsagn både kan være et påbud med trussel om straf og et løfte om, at det er ”Guds ’alvorlige Mening at sørge for os i et og alt.’”³⁸ Og så ender hun med et pietistisk inspireret ønske om at kunne frembringe den passende subjektive holdning til Guds løfter:

O, om jeg altid kunde tro at han virkelig bryder sig om mine Sager. Somme Tider er jeg helt ovenpaa og tror mig aldeles vis paa at Gud baade kan og vil hjælpe alt, selv det som synes mest umuligt. Til andre Tider tænker jeg det bliver vist aldrig til andet end jeg kan gaa og vente paa at Gud skal hjælpe, og det sker alligevel aldrig, og dog har han sagt at ingen som forventer ham skal beskæmmes.³⁹

Også her mærker man spændingen mellem det subjektive og det objektive.

Svenskerne og stridens mekanismer

Tre sydsvenske nyeangeliske foreninger og deres ledere og prædikanter spillede en stor rolle ved splittelsen af den nyeangeliske bevægelse i Danmark. Det lader til, at de svenske prædikanter – måske alene i kraft af sproget – for danskerne repræsenterede noget af det ægte rosenianske. Og derfor blev muligheden for at få besøg af de svenske prædikanter et element i striden, som jo også drejede

³⁷ Christine Rønnes dagbog 25.1.1892, FAaR.

³⁸ Christine Rønnes dagbog 25.1.1892, FAaR.

³⁹ Christine Rønnes dagbog 25.1.1892, FAaR.

sig om, hvem der kunne siges at have bevaret det sandt rosenianske. Oppositionsgruppen manifesterer sig således ved på eget initiativ at invitere de svenske prædikanter. Det afspejles også i dagbogsoptegnelserne: ”I Morgen Formiddag skal en Svensker Carlsen tale paa Salen. Bestyrelsen har ikke kaldt ham, men er saa godt som bleven nødt til at give Tilladelse til at han taaler på Salen.”⁴⁰

Samtidig får vi også her et indblik i stridens mekanismer: En svensk prædikant, Nils Jönsson, som i København talte ved møder i den nystiftede forening, blev boykottet af oppositionsgruppen, da han kom til Rønne, tilsyneladende fordi han her var blevet inviteret af Møller: ”Niels Jensen [fordanskning af Jönsson] var paa Salen igjen i Aften, men ingen fra det andet Parti ikke engang nogen fra Wolffsens, hos hvem N.J. dog boer.”⁴¹ Og i notat fra den følgende dag: ”Hans [Christines bror, som tilhørte oppositionsgruppen] var hjemme i Formiddags han sagde at ’Vi vilde da ikke komme paa Salen i Aftes, naar Møller havde stillet saaledes til osv. O at den Strid og det Partisind [...] iblandt os det ødelægger alt.”⁴²

Stridens smerter og følger

Hvor smertefuld en sådan strid og den efterfølgende splittelse har været, kommer frem flere steder i dagbogsoptegnelserne. Samtidig får vi en fornemmelse af stemningen i den ”gamle” forening efter splittelsen. Den 8. september – en måned efter splittelsen – skriver Christine:

Andreas [Christines bror, som blev i LM] var hjemme i Morges og fortalte at her er kommet Brev fra Sverrig fra Joh. Jensen⁴³ hvori han meddeler at her ikke oftere kommer svenske Prædikanter i ”Luthersk Missionsforening,” men at de vil sende dem til den ny dannede Forening. Dermed ser det jo ud, som om Foreningens Dage her i Missionshuset, snart ere talte.⁴⁴

Vi ser også, hvor vigtig forbindelsen til nyeangelismens arnested i Sverige anses for at være. Når man ikke længere kan få svenske prædikanter, er den nyeangeliske forenings eksistens truet.

Alligevel sker der noget, som ikke alene sikrer den ”gamle” forenings overlevelse, men måske også er noget af årsagen til, at den med tiden alligevel blev større end den nye. I det sidste notat, fra 11. februar 1894, skriver Christine:

⁴⁰ Christine Rønnes dagbog 27.2.1892, FAaR.

⁴¹ Christine Rønnes dagbog 10.1.1892, FAaR.

⁴² Christine Rønnes dagbog 11.1.1892, FAaR.

⁴³ Formodentlig menes der Johannes Jönsson, som er mere kendt under navnet Johannes Wittander og var bror til Nils Jönsson.

⁴⁴ Christine Rønnes dagbog 8.9.1892, FAaR.

Det er i denne Tid, en særlig Vækkelsestid i Guds Rige. Folk strømmer til Forsamlingen, ogsaa i Missionshuset i Sct. Mortensgade mærkes et Spørgsmaal gaa igennem snart sagt baade yngre og ældre, nemlig 'Hvorledes staa mine Sager med Gud?' I Sandhed eet vigtigt Spørgsmaal maatte Gud besvare det til evigt Liv for ret mange. Anna kom hjem fra Forsamlingen nu og fortalte at Jenny Jensen var blevet et Guds Barn, lykkelig og glad i Troen paa sin Frelser.⁴⁵

Det bekræfter samtidig, at den gamle forening var pietistisk orienteret: Den enkelte skal for egen del overveje, hvordan hans eller hendes forhold til Gud er – formodentlig ved på pietistiske vis at kikke indad og prøve, om man har den rette, levende tro. I den nye, mere herrnhutisk orienterede *Evangelisk Luthersk Missionsforening*, ville der typisk blive peget på, at svaret på det spørgsmål skal findes ved at se udad og betragte det blod, som flød på Golgata – dér, i de objektive realiteter, kan den enkelte se, hvordan hans sag står med Gud. At Christine også har det aspekt med, ser man måske i udsagnet: ”I Sandhed eet vigtigt Spørgsmaal maatte Gud besvare det til evigt Liv for ret mange.”⁴⁶ Visheden om at være et sandt Guds barn fås i sidste ende igennem det, Gud siger – sådan som det pointeres i en herrnhutisk sammenhæng.

Stridens psykologi

At en sådan splittelse ikke kun er forårsaget af divergerende teologiske opfattelser, er en selvfølge. Det var det også i dette tilfælde for de stridende parter. Faktisk søger den ene part – nemlig Luthersk Missionsforening – i sine historiske fremstillinger at nedtone de teologiske divergenser og beskriver det primært som en ulykkelig person- og broderstrid. I Evangelisk Luthersk Missionsforenings historiske fremstillinger fremstilles det derimod først og fremmest som en læremæssig strid – hvori der så også indgik personlige modsætninger. Oftest er det vel det, som sker: En sådan strid i en kirkelig sammenhæng fremstilles som primært teologisk begrundet, mens man tænker, at de personlige modsætninger kun sekundært har farvet og forstærket de teologiske uenigheder.

Når det gælder den aktuelle splittelse, er der ofte blevet peget på de tragiske følger, det fik for Rønne-familien, som blev delt i to. Især har man fæstet sig ved forholdet mellem de to brødre, Andreas og Hans, som blev formænd i hver sin forening og skulle have udviklet et meget stærkt personligt modsætningsforhold. Andreas var den ældste i søskendeflokken, og den 2 år yngre Hans

⁴⁵ Christine Rønnes dagbog 11.2.1894, FAaR.

⁴⁶ Christine Rønnes dagbog 11.2.1894, FAaR.

var næstældst. Der går mange familiehistorier om det meget dårlige forhold mellem de to brødre. De tog begge to med toget fra Rønne ud på øen for at prædike om søndagen, men de gik i hver sin ende af perronen uden at værdige hinanden et blik. Og ved familiefester var det vigtigt at få anbragt Hans i den ene stue og Andreas i den anden, for at festen ikke skulle blive spoleret. Nu får vi så gennem søsteren Christines dagbog et indblik i de dybereliggende psykologiske mekanismer, der ligger bag det personlige modsætningsforhold, som altså også har spillet ind ved splittelsen på en meget direkte måde:

Hans har været hjemme i Formiddag og var meget baade forknyt og trodsig. Han regnede op for Moder hvordan han var blevet behandlet da han var hjemme i Arbejdet, i Modsætning til Andreas, som altid var blevet foretrukket, efter Hanss Mening. Havde det været Andreas, (sagde han) som var kommet til at se noget med Hensyn til Ordets Forkyndelse [det vil sige: havde reageret på udviklingen i Møllers og andres forkyndelse], saa havde I nok fulgt ham men nu, da det er mig, ere I enige om at staa mig imod. At det ikke er Tilfældet synes mig klart nok, men Hans kan nu for Tiden ikke se anderledes.⁴⁷

Der er åbenbart tale om en lillebror, som oplever at have stået i skyggen af en storebror, som han altid har følt er blevet favoriseret. At det direkte er en del af årsagen til splittelsen, fremgår ingen steder af det, som er kommet frem i det offentlige rum. Det skal vi ind i det private rum for at se. Nogle har peget på, at det svarer til det lillebrorkompleks, som Evangelisk Luthersk Missionsforening, som Hans blev formand for, igennem tiden har udviklet i forhold til Luthersk Missionsforening.

Afslutning

Det er tydeligt, at den type kildemateriale, som private dagbogsoptegnelser er, på mange måder komplementerer det billede, vi har af den nyeangeliske bevægelse. Frem for alt får vi et indtryk af, hvordan den nyeangeliske teologi og forkyndelse interagerer med almindelige menneskers daglige tilværelse og de tanker og følelser, som gør sig gældende der. Denne artikel er baseret på et enkelt tilfælde, så det er begrænset, hvor vidtrækkende konklusioner vi kan drage på grundlag af det. Derfor er det ønskeligt, at vi i de kommende år kan fremskaffe meget mere af den slags materiale, som man kan formode ligger i gemmerne rundt omkring i danske hjem med tilknytning til den nyeangeliske

⁴⁷ Christine Rønnes dagbog 16.3.1892, FAaR.

bevægelse – og som bekendtskabet med Christine Rønnes dagbog forhåbentlig også kan inspirere til at grave frem.

Kilder og bearbejdelser

Utrykte kilder

Finn Aa. Rønnes privatarkiv (FAaR)

Christine Rønnes dagbog, 1.1.1892–11.2.1894

Litteratur

Brixen, Lars (red.). *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark* (Rønne 2020).

Hägglund, Bengt. *Teologins historia: En dogmhistorisk översikt* (Lund 1978).

Knudsen, Holger. *De Hellige. Erindringer om de gudelige forsamlinger og Indre Mission socialhistorisk set* (Aalborg u.å.).

Kofod-Svendsen, Flemming. “Carl Olof Rosenius’ teologi med særligt henblik på hans kirkesyn”, *Dansk Teologisk Tidsskrift* 79 (2016) s. 22–40.

Kofod-Svendsen, Flemming. “Rosenius som bruger og formidler af Luther”, *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 44:3 (2017) s. 249–69.

Kofod-Svendsen, Flemming. “Chr. Møllers teologiske udvikling og dannelsen af Evangelisk Luthersk Missionsforening”, i Lars Brixen (red.), *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark* (Rønne 2020) s. 126–184.

Kaas, Ebbe & Torbjörn Larspers. ”Dyre Broder! Nåd og frid i Jesus!”, i Torbjörn Larspers & Rune Imberg (red.), *Den rosenianska väckelserörelsen cirka 1890-1920 och bildandet av Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner 1911* (Uppsala 2010) s. 97–150.

Kaas, Ebbe. ”Den rosenianske forbindelse mellem Skåne og Østdanmark skifter karakter”, i Lars Brixen (red.), *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark* (Rønne 2020) s. 185–224.

Nissen, Henrik S. (red.). *Kære Hal Kære Koste. Breve 1940-43 mellem K.E. Løgstrup og Hal Koch* (Århus 1992).

- Rønn Pedersen, Finn. *C.O.Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse: Lærte C.O.Rosenius verdensretfærdiggørelse?* (København 1990).
- Rønne, Finn Aa. "Rosenianismen i Danmark", i LarsOlov Eriksson & Torbjörn Larspers (red.), *Carl Olof Rosenius: Teolog, författare, själavårdare* (Skellefteå 2016) s. 141–57.
- Rønne, Finn Aa. "Nyeangelismen set med danske øjne: Dansk nyeangelisme i teologihistorisk perspektiv", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 81:4 (2018) s. 300–319.
- Zerlang, Martin, Lis Toft Andersen & Bjarne Thorup Thomsen. *En selvskreven historie: Om erindringsbøger og dagbøger af bønder, håndværkere og arbejdere i Danmark* (København 1982).